

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ПРОКОПОВ ВАДИМ ЮРІЙОВИЧ

УДК [94:355.425] (477+438)“1943/1947”

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЧЛЕНІВ ОУН ТА ВОЯКІВ УПА
НА ЗАКЕРЗОННІ (1943–1947 РР.)**

07.00.01 – Історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпро 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент
Репан Олег Анатолійович,
Дніпровський національний університет імені
Олеся Гончара, доцент кафедри історії України.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Стародубець Галина Миколаївна
Житомирський державний університет імені
Івана Франка (м. Житомир),
професор, завідувач кафедри всесвітньої історії;

кандидат історичних наук
Шляхтич Роман Петрович,
Криворізький державний педагогічний
університет (м. Кривий Ріг),
старший викладач кафедри історії України та
правознавства.

Захист відбудеться _____ 2019 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.14 у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України за адресою: 49010, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 72, ауд. 512.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49010, м. Дніпро, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий _____ 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

О. В. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження полягає у потребі осмислити досвід повсякденного життя в умовах партизанської війни. Цілісне відтворення різних аспектів життя людини в екстремальних умовах підпілля та повстанської боротьби дозволяє краще зрозуміти членів Організації українських націоналістів та вояків Української повстанської армії, обставини їхнього життя, мотивацію, спосіб мислення. Без послідовного дослідження повсякденних практик та уявлень учасників визвольного руху ми не зможемо повністю зрозуміти події Другої світової війни та наступних років на українських теренах.

У темі українського визвольного руху (УВР) історія повсякдення, як складова більш широкого антропологічного підходу, зараз починає завойовувати свої позиції. Такий фокус дозволить осягнути складність відносин між усіма історичними акторами на Закерзонні середини 1940-х рр., яке через прикордонний статус із Польщею було особливим регіоном для українського визвольного руху. До виселення українського населення у 1947 р. тут зберігалась як підпільна структура ОУН, так і бойова організація УПА – кілька куренів, які відносно вільно пересувались тереном аж до операції «Вісла». Закерзонський край дозволяє дослідити партизанське та підпільне повсякдення, а також ставлення комбатантів до інонаціонального населення, яке було сусідами українців – поляків та євреїв.

Дослідження повсякдення УПА наштовхується на кілька проблем. По-перше, треба враховувати існування різних регіонів (Галичина, Волинь, Карпатський край, Закерзоння, Поділля), які мають свою специфіку. Кожен регіон по-різному входив у партизанську боротьбу та виходив з неї. По-друге, різними були періоди самої боротьби – партизанська чи підпільна. Наразі науковці досліджують загальні історичні події в окремих регіонах та сферах діяльності ОУН і УПА. Видається логічним дослідити повсякденне життя повстанців у цих регіонах і часових проміжках.

Наукова актуальність даної роботи полягає у застосуванні міждисциплінарних методів та антропологізації історії ОУН і УПА. Це дозволяє дослідити вплив воєнного повсякдення на практики та уявлення комбатантів, що важливо для розуміння взаємозв'язку матеріальних умов та внутрішньо-психологічних установок. У сучасних умовах воєнних дій переосмислення воєнно-психологічного та повсякденного досвіду бійців УПА та підпільників ОУН є як ніколи актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідницьких тем на кафедрі історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара: «Соціокультурні процеси в Наддніпрянській Україні: питання теорії та методології історії» (Державний реєстраційний номер 0116U003311), «Духовна культура та суспільне життя в історичній пам'яті Наддніпрянської України (XVI – початок XXI ст.)» (0119U100450).

Об'єкт дослідження – учасники підпілля ОУН та вояки УПА на Закерзонні.

Предмет дослідження – повсякденне життя учасників руху ОУН та УПА на Закерзонні.

Мета роботи – виявити вплив воєнного повсякдення на практики і внутрішні уявлення комбатантів ОУН і УПА, їх взаємозв'язок в умовах боротьби на Закерзонні (1943–1947 рр.).

Для досягнення мети мають бути вирішені такі **завдання**:

- визначити теоретико-методологічні засади роботи, створити робочу модель історії повсякдення;
- проаналізувати стан наукового освоєння теми;
- виявити репрезентативні джерела, систематизувати та комплексно проаналізувати їх;
- висвітлити житлові умови та матеріальне забезпечення учасників УВР на Закерзонні (харчі, одяг, житло);
- вивчити повсякденні практики у забезпеченні життєдіяльності та ставлення до них (гігієна, хвороби, поранення);
- проаналізувати побутові уявлення та внутрішньо-психологічні установки повстанців;
- розглянути взаємини між українськими комбатантами та цивільними на Закерзонні;
- дослідити ставлення вояків УПА і ОУН до супротивника та цивільного інонаціонального населення.

Методи дослідження. Фундаментом дослідження є принципи історизму та об'єктивності, що дозволили максимально критично й зважено працювати з історичними джерелами та літературою. Задіяний ряд загальнонаукових та історичних методів і підходів. Серед них важливими стали методи моделювання та історико-типологічний. Праця має міждисциплінарний характер та залучає методи і підходи історичної антропології, як напряду, з використанням інструментарію історії повсякдення, мікроісторії, воєнної психології, кількісної історії. Основними є підходи воєнно-історичної антропології, яка вивчає поведінку, уявлення, повсякденні практики і побут людини та спільнот на війні. Зменшення масштабу дослідження до мікроісторичних сюжетів дозволило побачити реалії воєнного життя рядових вояків партизанської армії та підпільників. Метод історико-психологічної реконструкції розкрив різноманітні внутрішньо-психологічні уявлення та установки комбатантів. Тема взаємин повстанців з іншими національностями досліджувалась із застосуванням контент-аналізу, який потребує усталення попередніх принципів вибірки, емпіричного пошуку, систематизації, аналізу та інтерпретації.

Хронологічні межі роботи охоплюють 1943–1947 рр. За нижню межу (осінь 1943 р.) взято початок розбудови широкої мережі ОУН на Закерзонні та формування тут повстанських відділів. Верхня межа (осінь 1947 р.) зумовлена відходом українських комбатантів із Закерзоння після операції «Вісла».

Територіальні рамки обмежені переважно Закерзонням – етнічними українськими землями на межі з польським етнічним масивом – Лемківщиною, Перемищиною, Ярославщиною, Холмщиною, Підляшшям. Зараз це території Люблінського та Підкарпатського воєводств Польщі. Закерзоння, як терен діяльності визвольного руху, особливе з кількох причин. **1.** Функціонування сотень

УПА мало тут, хоч і з короткими перервами, чіткі хронологічні межі – 1944–1947 рр. Саме партизанський побут тут можна дослідити найкраще, адже в областях УРСР після 1945 р. почалось скорочення вояцьких кадрів та переведення їх у підпілля. **2.** Регіон знаходився в іншій державі (Польща) і був відокремлений з 1945 р. від країв ОУН і військових округ УПА в УРСР. **3.** Закерзоння цікаве як територія міжетнічної взаємодії між українцями та поляками. **4.** УВР мав тут чітку хронологічну межу свого існування у зв'язку з тотальним виселенням місцевого українського населення.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вона є спеціальним дослідженням повсякденних практик та їх впливу на уявлення учасників визвольного руху 1940-х рр. на терені Закерзоння, у якій *вперше*:

- досліджено вплив стресового повсякдення війни на поведінкові практики та уявлення людини, які важливі для розуміння діяльності спільноти ОУН і УПА;

- проаналізовані внутрішні уявлення українських комбатантів щодо свят, релігії, забобонів та смерті, що дозволило зрозуміти ментальний світ цих людей;

- в історіографії українського визвольного руху застосовано методи контент-аналізу у вивченні ставлення націоналістів до поляків та євреїв, які дали змогу кількісно дослідити переконання, відображені в мемуарах.

Подальшого висвітлення набули питання:

- побутових умов і повсякденних практик повстанців та підпільників;
- життєдіяльності людини на війні з урахуванням різностороннього контексту епохи, суспільства, спільноти;

- взаємовідносин українських комбатантів та цивільних Закерзоння, які зазвичай неоднозначно оцінюються дослідниками.

Уточнено і доповнено:

- методологію вивчення воєнного повсякдення іррегулярних військових формувань за допомогою створення власної робочої моделі та гіпотези дослідження;

- загальний контекст складних історичних подій на Закерзонні у 1943–1947 рр.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів при підготовці досліджень повсякденного життя учасників ОУН і УПА на Закерзонні, розробці лекційних курсів для студентів вищих навчальних закладів, навчально-методичних посібників воєнно-історичної антропології, історії України ХХ ст. Досвід дослідження воєнного повсякдення та психології вояків УПА і ОУН може знадобитись сучасним військовикам, які беруть участь у війні на Сході України.

Особистий внесок автора полягає у самостійній постановці теми, мети та завдань дисертації, визначенні методів дослідження, архівній та бібліотечній евристиці, створенні таблиць. Усі складові дисертаційної роботи, узагальнення та висновки розроблено самостійно та у повній мірі.

Апробація результатів дослідження здійснена під час обговорення дисертації на засіданнях кафедри історії України, міжкафедральному науковому

семінарі історичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також міжнародних та всеукраїнських конференціях і семінарах: «Актуальні проблеми вивчення українського визвольного руху 1920–50-х рр.» (Дніпропетровськ, 15–16 червня 2012 р.); «Історія, яка нас об'єднує» (Львів, 2015, 2017 рр.); «Другі Наддніпрянські наукові читання: актуальні проблеми історії, археології та етнології» (Дніпро, 6 квітня 2016 р.); «Український визвольний рух 20–50-х років ХХ ст.: ідея державності та її реалізація» (Київ, 29–30 червня 2016 р.); «Ремесло історика: роль гіпотези при написанні дисертаційної праці» (Харків, 9–11 листопада 2016 р.); «Українська нація у боротьбі за збереження ідентичності й відродження державності (1917–2017 рр.) До 100-річчя УНР» (Київ, 19 жовтня 2017 р.); «Українсько-польські відносини на тлі суспільно-політичних і культурних процесів в Центрально-Східній Європі (ХХ–ХХІ ст.)» (Харків, 30 листопада – 1 грудня 2017 р.); «Українсько-польсько-єврейські взаємини у Східній Галичині (перша половина ХХ ст.): історичний досвід, уроки для сучасності» (Дрогобич, 25 травня 2018 р.); «Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр.» (Львів, 7 вересня 2018 р.); «Економічний націоналізм» VIII наукова конференція (Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р.).

Публікація результатів.

Результати наукового дослідження викладені у 13-ти публікаціях, з них 6 опубліковано в українських фахових та 1-му зарубіжному періодичному спеціалізованому виданні.

Структура роботи визначена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, 15 підрозділів, висновків, списку джерел та літератури (552 найменування), 17 додатків. Текст дисертації містить 4 таблиці та 12 рисунків. Обсяг дисертації становить 262 сторінок, з них основного тексту – 185.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет, мету та завдання, описані методи роботи, окреслено хронологічні й територіальні межі. Розкрито наукову новизну і практичне значення дисертації, подано інформацію про кількість публікацій та апробацію результатів, представлено структуру тексту дисертації.

У першому розділі – **«Теоретична та інформаційна база дослідження»** окреслено методологічні засади роботи, проаналізовано історіографію проблеми, охарактеризовано джерельну базу дослідження.

У підрозділі 1.1 **«Теоретико-методологічні аспекти роботи»** визначено теоретичні та методологічні підходи, проаналізовані здобутки зарубіжних та українських вчених у дослідженні історії повсякдення та напряму воєнно-історичної антропології, серед яких: К. Гінзбург, А. Людтке, А. Гуревич, Дж. Леві, О. Кісь, Є. Сенявська, О. Лисенко. Такий підхід зумовлений недостатньою

розробленістю в українській історіографії теми повсякдення людини на війні та в екстремальних умовах. Робота є частиною досліджень воєнного повсякдення та воєнно-історичної антропології. Ця проблематика відкриває широке поле міждисциплінарних дослідів на межі історії, антропології, військової справи, психології. Війна є межевою ситуацією, загрози життю змінюють одна одну і набувають значення постійного фактору. Воєнна обстановка виявляє ті властивості особистості, які в мирний час є другорядними або не вимагають крайніх своїх проявів. Екстремальні ситуації загострюють до межі людські почуття, викликають необхідність прийняття таких рішень, яких за нормальних умов людина ніколи б не прийняла. У зв'язку з цим використовувались наукові та практичні підходи до розуміння бойового стресу, виснаження та психологічних ситуацій на війні в історичній ретроспективі та сучасності в розробках Л. Китаєва-Смика, В. Солдаткіна, О. Караяні, І. Сиромятнікова та ін.

Метод контент-аналізу використано з опорою на розробки І. Ковальченка, Л. Бородкіна, Н. Костенко, В. Іванова. Сутність контент-аналізу полягає у знаходженні ознак, які можна легко поррахувати, що часто повторюються і відображають певний зміст. У такому разі «якість» стає кількісною та вимірюваною. Наразі фіксується неоднозначне ставлення до руху УПА і ОУН в історичній пам'яті інших націй. Українському визвольному руху приписують ненависницьке ставлення до представників інших національностей, особливо до поляків та євреїв. Відтак тематику досліджено більш об'єктивно за допомогою методик контент-аналізу. Було визначено одиницю обліку, межі контексту та основні категорії (позитивні, негативні та нейтральні згадки про інші нації), які можуть розділятися на підкатегорії – відтінки ставлень.

Оскільки фокус повсякдення досить часто залежить від завдань і мети дослідника, з огляду на специфіку теми розроблена власна модель повсякдення та робоча гіпотеза. В її основі – теза про вплив складових повсякдення, необхідних для виживання людини на війні, на уявлення та практики повстанців і підпільників.

У підрозділі 1.2 «*Стан наукової розробки теми*» окреслено напрями наукового вивчення теми дослідження за проблемним принципом. Перший блок – література, яка дає загальне уявлення щодо Другої світової війни у Східній Європі та Україні, історії ОУН і УПА, характеристик Закерзоння як окремого регіону. У другому блоці коротко розглянуто літературу щодо депортацій закерзонського цивільного населення 1944–1947 рр. та проаналізовано праці істориків про український визвольний рух на Закерзонні. Також означено історіографічну ситуацію в дослідженні відносин між повстанцями та поляками і євреями. Третій блок літератури включає праці з воєнного повсякдення регулярних і партизанських формувань Другої світової війни. Тут детально проаналізовано застосування історичної антропології у тематиці УПА та ОУН. Партизанські армії часів Другої світової є доволі популярною історіографічною темою, однак дуже рідко у фокусі дослідників з'являються теми повсякденних практик. Повсякденню історію іррегулярних формувань досліджували В. Сіропол, О. Гогун, А. Данілова, Дж. Армстронг, В. Боярський та ін. Історіографія руху опору в Україні всебічно висвітлена у роботах В. Стецкевича та М. Слободянюка. Історики українського

визвольного руху переважно вивчають діяльність та організацію його структур, військово-політичну проблематику, молодіжне крило підпілля тощо. Достатньо висвітленою є тематика націоналістичної ідеології та пропаганди. Натомість економічну практику повстанців вивчає, на жаль, обмежене коло вчених. Окремі краї оперування УПА та ОУН ретельно вивчаються з точки зору діяльності місцевих проводів, сотень, спецвідділів. Є різною мірою узагальнені чи епізодичні праці, присвячені Тернопільщині, Поділля, Прикарпаттю, Волинському регіону. Вже вийшли окремі праці про терени, менш охоплені націоналістичним рухом – Житомирщину, Наддніпрянщину загалом, Донеччину, Уманщину. Прискіпливо досліджується палітра відносин з іншими народами, їх політичними та військовими структурами. Досить солідна кількість робіт є на тему депортацій цивільного населення з Закерзоння, починаючи з 1944 р., адже для УВР Закерзоння присутність українського населення мала вирішальний характер. Серед авторів – І. Білас, І. Цепенда, Ю. Макар, Є. Місило, Я. Галик та ін.

До питання взаємовідносин між поляками та українцями часів визвольних змагань 1940-х рр. зверталось чимало дослідників: Г. Мотика, Р. Дрозд, О. Каліщук, Р. Грицьків та ін. Існують окремі історіографічні дослідження щодо україно-польських взаємин з детальним аналізом кожної з національних історичних шкіл. Українська історіографія рясніє дослідженнями про складні стосунки українців і євреїв у середині ХХ ст. Переважна більшість учених веде дискусію у площині розбору зовнішньої, організаційної політики ОУН та УПА щодо євреїв.

Натомість повсякдення ОУН і УПА розглядається епізодично, переважно у статтях І. Патриляка, О. Стасюк, С. Музичука, І. Марчука, О. Пагірі, Р. Забілого, В. В'ятровича. Аспекти повсякдення УПА на прикладі Карпатського краю на сьогодні найбільш цілісно описані у монографії дрогобицького дослідника В. Ільницького. Однак, у наукових розробках теми повсякдення часто подаються обмежено, історики здебільшого вивчають матеріальне та медичне забезпечення, житлові умови, досить рідко звертаючись до теми уявлень і внутрішнього світу повстанців. Винятками є роботи Я. Антонюка, Г. Стародубець, М. Гавришко, які використовують методи психології. Наразі немає жодної роботи, яка б висвітлювала впливи стресового повсякдення війни на членів партизанських формувань в Україні. Відсутні також цілісні дослідження повсякдення УПА як загалом, так і в окремих регіонах.

Повсякдення українських повстанців та підпільників дослідники частіше вивчають у науково-популярних жанрах – статтях та замітках, а у наукових дослідженнях відводять місце переважно більш «серйозним» військово-політичним, біографічним темам. У біографічних дослідженнях про діячів ОУН і УПА також зустрічається цей подієвий макропідхід. Винятком можна вважати гендерну проблематику УВР, яку останнім часом стали активно розробляти в рамках антропологічного напрямку. Наразі лише вивчення джерел може показати повсякдення людини на війні.

У підрозділі 1.3 «Особливості джерельної бази» проаналізовано джерельну базу та виокремлені найінформативніші джерела. Головним критерієм відбору є їх

наближеність до закерзонського регіону та спільноти ОУН і УПА в означений час. Іншим критерієм була інформативність джерел щодо повсякденних умов, практик та уявлень повстанців і підпільників. У результаті використано архівні та опубліковані документи, мемуари, щоденники, усні свідчення та фото. Структурний поділ джерел відбувався за їх інформаційно-цільовим призначенням.

У цілому в дисертації використано документи 5 архівів ГДА СБУ, ЦДАВОВУ України, ЦДАГО України (Київ), АЦДВР (Львів), ІПН (Варшава, Жешув) також комплекс опублікованих джерел (багатотомники «Літопис УПА», «Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття» тощо). Документи радянських, польських та чехословацьких урядових органів для нас є допоміжними, адже головно показують повсякдення УПА і ОУН на Закерзонні зі сторони, а то й взагалі мало зачіпають ці питання. З цього документального масиву можна дізнатися про діяльність українських націоналістів та частково реконструювати повсякденні практики у відносинах з місцевим населенням. Переважно в них інформація стосується військової діяльності УПА і ОУН, боротьби з партизанами урядових військ, зв'язків підпілля.

У роботі використано спогади 104 учасників українського визвольного руху на Закерзонні, опубліковані окремо та у мемуарних збірниках. Зазначену джерельну вибірку можна вважати репрезентативною, бо вона включає мемуари членів ОУН і УПА з різних місцевостей цього регіону – Лемківщини, Перемищини, Любачівщини, Холмщини. Також у роботі було залучено усні свідчення учасників та очевидців Закерзонських подій 1943–1947 рр.

Широке коло питань, які цікавлять історика повсякдення – побут, харчування, свята, дозвілля, умови життя, медичне забезпечення, психологічні аспекти – можна знайти саме в мемуарах. Зазвичай у них повсякденні факти і свідчення узгоджуються та доповнюють один одного. При вивченні щоденного життя людей певної епохи саме вони можуть бути дороговказом при залученні інших типів джерел. Існує висока вірогідність, що питання повсякдення піддавались меншому викривленню авторами. У першу чергу, мемуари спрямовані на маніфестування певного політичного та історичного наративу. Побутові умови, що повсякчас оточували вояків, проходять у цих текстах як загальне тло основних процесів.

Збереглася достатня кількість закерзонських світлин задля залучення до аналізу повсякдення. Цей масив матеріалів дав змогу комплексно висвітлити проблематику роботи. З огляду на специфіку методик у вивченні практик повсякдення вояків УПА і ОУН найінформативнішими для роботи виявилися джерела особистого походження.

Історія як наука передбачає критичний підхід до джерел. У нашому випадку кожний вид джерел має свою специфіку, слабкі та сильні сторони. У їх виявленні використовуємо методи змістовно-логічного аналізу, порівняння. Критика джерел вимагає також їх верифікації. Відомості, які подають окремі учасники подій, перевірялися інформацією, вміщеною в інших документальних джерелах та наративах. Джерельна база дослідження є достатньою та репрезентативною. Критичний аналіз джерел засвідчив достовірність їх інформаційного наповнення.

Склад джерельної бази відповідає структурі досліджуваної теми, дозволяє досягти мети і реалізувати поставлені завдання.

У розділі визначені методологічні основи дослідження. Аналіз наявної літератури засвідчив, що тема є мало дослідженою і лише вивчення джерел дасть змогу зрозуміти проблему воєнного повсякдення ОУН і УПА. Дослідження його у окремо взятому регіоні – Закерзонні – дозволить системно проаналізувати практики і уявлення учасників повстанського руху в обставинах війни та побачити людину і її реальне повсякдення в екстремальних умовах.

Другий розділ «Матеріальна складова повстанського повсякдення Закерзоння» характеризує проблеми харчування, одягу, житла, медичного забезпечення, хвороб та поранень повстанців і підпільників. Людина має базові вимоги та мотивації життєдіяльності, пріоритетом яких є задоволення фізіологічних потреб – гамування голоду та сон, безпека та здоров'я. Умови війни накладають свою специфіку на всі ці структури повсякдення та внутрішні переживання учасників подій, що досліджуються у даному розділі.

У підрозділі 2.1 «*Культура харчування*» розглянуте харчування як повсякденна практика здобуття та вживання їжі у різних умовах партизанського життя. Продовольство здобували від населення, в бою, через збиральництво та полювання. Переважну кількість продуктів вояки УПА і підпільники ОУН отримували від українських селян. Ступінь добровільності визначався рівнем прихильності населення до повстанців. Взаємодія з місцевими мешканцями була головним засобом виживання «партизанки». Значно рідше воякам УПА доводилось збирати харчі в польських, словацьких селах.

Досліджено роботу господарської мережі ОУН. Її працівники мали забезпечувати повстанців і підпільників харчами під час короткочасних та тривалих постоїв. У війську харчування базувалося на чіткій організації та обліку всіх наявних продуктів відділу.

Виділено три варіанти повстансько-підпільного меню на Закерзонні: 1) звичайна сільська їжа під час квартирування в населених пунктах; 2) польова кухня, порцій якої не було вдосталь для молодого вояцтва, але вона забезпечувала нормальну життєдіяльність; 3) екстремальні прийоми їжі (в бою, під час маневрів, у криївці, в умовах виснаження), коли не вистачало потрібних для життєдіяльності людини калорій – харчувалися будь-якими продуктами, не завжди доброякісними, а інколи навіть шкідливими.

У підрозділі 2.2 «*Одяг та однострої*» розглянуто, як повстанці та підпільники одягались, які мали способи здобуття одягу і одностроїв. Проаналізовані повсякденні практики партизанів з одягом в екстремальних ситуаціях та своєрідне вояцьке ставлення до нього.

Доведено, що одяг у повстансько-підпільному середовищі був набагато ціннішим, ніж у мирний час. Вояки докладали зусиль, щоб знайти однострій, який, проте, швидко зношувався. ОУН намагалась здобути обмундирування будь-яким способом – з допомогою цивільних, захоплюючи у ворогів, купівлею, власним виробництвом. ОУН, як спільнота, що має державні амбіції, намагалась задовольнити потреби своїх членів самостійно. Підпільні та сотенні командири

докладали зусиль для влаштування майстерень з шиття одягу, взуття, бандажів та інших текстильних виробів. У різних районах Закерзоння, як видно зі свідчень, існували такі майстерні. Однак, власне виробництво одностроїв не покривало усіх потреб підпілля.

Зовнішній вигляд вояків УПА був строкатим, хоча на Закерзонні переважав польський військовий стрій. Протягом тривалого часу ситуація з одностроями, білизною та взуттям в УПА і ОУН на Закерзонні була проблемною. Особливо дефіцитним для комбатантів було зимове вбрання, їм доводилося часто потерпати від холоду. Ці обставини відбилися у повсякденних практиках членів ОУН і УПА – трофеєм видавався мундир не тільки супротивника, але й цивільного. Одяг був спільним надбанням, його не сприймали як приватну власність.

У підрозділі 2.3 «Житлові умови» досліджено питання влаштування постоїв вояків УПА та членів ОУН. Простежено, що, зважаючи на чисельний склад та відмінні бойові завдання, оунівці та упівці квартирували по-різному. Лісові табори сотні УПА намагалися влаштувати, коли перебували на одному місці довший час. Безпечним місцем за повстанськими мірками був саме ліс. Повстанці для харчування заходили до сіл переважно вночі. У лісах можна було сховати й повстанське «господарство» – підземні склади з харчами. Досить часто темний час доби вони використовували для маршів, а у лісі для відпочинку ставали зранку. З'ясовано, що в уявленнях українських партизанів ліс мав певну символічну роль. Комбатанти давали власні назви різним лісовим масивам та загалом асоціювали свою діяльність у визвольному русі саме з лісом.

За ліпшої нагоди, коли у терені не було ворожого війська, заходили до села, де були більш вигідні умови. Підпільники ОУН переважно перебували у населених пунктах, але їхнє життя було так само суворо регламентоване приписами конспірації. До підбору «домівки» підходили досить ретельно. Це мали бути господарства надійних людей, не п'яниць чи балакунів, брались до уваги, які будуть сусіди. Існували також села-«партизанські столиці», з ледь не суцільно прихильним населенням на Лемківщині, Перемищині, Любачівщині. Тут була налагоджена мережа ОУН та симпатиків руху, формувалися повстанські загони.

Криївки ставали вимушеним прихистком для підпільників і повстанців. Досліджено умови перебування хворих, поранених та лікарів у санітарних пунктах під землею. Зимової пори в криївці можна було жити, бо в середині було відносно сухо і тепло. Однак життя в криївках все одно було важким, особливо для жінок. Учасникам українського визвольного руху на Закерзонні криївки не подобались, їх вважали вимушеною схованкою, що було пов'язано не тільки з численними незручностями, але й доволі пасивною роллю тих, хто перебуває в ній. Визначено, що війна, як екстремальна ситуація, наклала свій відбиток на відпочинок та сон вояків – часто не вдавалось нормально поспати, або ж робити це під дощем на морозі, холодній землі чи деревах.

У підрозділі 2.4 «Практики гігієни» вивчаються умови здорової життєдіяльності в УПА, які були зазвичай незадовільними, незважаючи на певні зусилля командирів, санітарів та рядових. Проаналізовано, що в умовах бойових дій, коли людина є в смертельній небезпеці, «дрібні» гігієнічні проблеми стають

маловартісними. Українські повстанці та підпільники ретельно дбали про чистоту та гігієну, коли це було можливим. Зазвичай на постоях, вишколах і після довгих переходів вояки УПА милися в потоках та річках, там само кожен прав свою білизну. У військових умовах воякам по кілька тижнів доводилось ходити та спати в одній і тій самій сорочці, нерідко в одязі заводилися паразити. Досить складними були гігієнічні умови в криївках. Під час перебування у них витрати води мінімізували, особливо в разі відсутності в криївці криниці. Протягом багатомісячного зимування українські комбатанти здебільшого не милися і не голилися, що викликало багато різноманітних проблем зі здоров'ям.

Серед жахів війни, смертей побратимів основним завданням людини ставало виживання. Лише з певним часом занедбані санітарні умови даються ознаки у вигляді паразитів та серйозних масових інфекційних захворювань. Командування добре розуміло це. Гігієнічні процедури в УПА відбувалися за будь-якої пори року. Лише бій, марш чи інша військова ситуація могли завадити встановленим гігієнічним практикам. Проблемними через брак води були також водні процедури в криївках.

У підрозділі 2.5 «Хвороби та ураження» досліджено побутування інфекційних хвороб у комбатантів. В екстремальних умовах ведення партизанської боротьби ризик появи різнорідних інфекційних уражень і хвороб підвищувався у рази. Бруд та воші створювали сприятливе середовище для розвитку хвороб, особливо тифу. Багато вояків страждали від шлункових розладів через споживання одного виду продуктів або їх поганої якості. Життя без постійного теплого прихистку так само позначалось на здоров'ї у вигляді різних запалень. Тривалі цілодобові марші сотні на сильному морозі, коли вояки проходили десятки кілометрів на день, негативно впливали на стан здоров'я вояків. Опинившись перед загрозою смерті від кулі чи в полоні, воїни УПА та ОУН обирали такий сповнений ризику варіант порятунку, як втеча без верхнього одягу та взуття взимку, попри майже гарантоване подальше обмороження.

Проаналізовані умови роботи лікарів, матеріальні та психологічні проблеми, з якими вони стикалися. Коротко охарактеризована підготовка медиків у підпільному середовищі та шляхи отримання ліків. Підготовці медиків у підпільному середовищі приділяли значну увагу, однак за браком фахівців часто доводилось використовувати малопідготовлених людей. В УПА на Закерзонні фахові лікарі були рідкістю. Більшість медперсоналу склали санітари та медсестри, що пройшли короткотривалі курси. Лікарів у крайніх випадках навіть викрадали з цивільних лікарень. Дефіцит ліків підпілля компенсувало по-різному. Санітари збирали та використовували трави, застосовували народні методи лікування. Підпілля мало торговельні зв'язки з населеними пунктами Польщі, в яких закупалися ліки та потрібні матеріали. За господарськими та фінансовими звітами видно, що великі суми грошей витрачались на медикаменти для сотень.

Визначено, що брак матеріального забезпечення, ліків, обладнання та реальні умови війни були причинами багатьох хвороб та неможливості з ними боротись. Вперше в історіографії проаналізовано ставлення вояків УПА і ОУН до венеричних хвороб та хворих соратників. Сприйняття націоналістами хворих було

амбівалентним. Етично важкими і неоднозначними були рішення деяких командирів на ліквідацію венерично хворого соратника. Незважаючи на часом жорстоке ставлення до венерично хворих, підпільні санітари все ж намагалися знайти якісь ліки та організувати лікування. З повстанських звітів відомо, що венерично хворих лікували, на що витрачались значні грошові суми. Незважаючи на всі несприятливі обставини, повстансько-підпільне середовище намагалось боротись за здоров'я власних членів, виходячи з доступних сил та засобів.

У підрозділі 2.6 «Бойові поранення та травми» проаналізовано повсякденні практики повстанців і підпільників Закерзоння щодо поранень. Розглянуто різноманіття бойових уражень, яких вони зазнавали від перебування в екстремальній ситуації – бою, втечі, переховуванні.

Досліджена медична допомога санітарів під час бою та одразу після нього. Вояк УПА мав бути психологічно готовим до важких умов повстанського життя. Отримане поранення означало для повстанця підвищену небезпеку не лише для себе, але й для побратимів та цивільних людей, які його переховували. Саме через це часто траплялися випадки бойового самогубства. Командири УПА під час різноманітних інструктажів нагадували воякам, що вони не повинні здаватися в полон та залишати поранених на полі бою. Досліджено описи особистого досвіду поранення самими стрільцями на основі мемуарних джерел.

Вивчені й інші травми членів ОУН і УПА. Отримати поранення повстанці могли й випадково – використання зброї несе в собі небезпеку нещасних випадків через необережність. На війні, коли організм людини перебуває у постійній напрузі, наступає небезпечний момент психологічного виснаження та апатії. Окрім цього психофізіологічні перевантаження організму посилювалися в специфічних партизанських умовах – без ротації, безпечного запілля, у постійному русі. Стресовий синдром спричинявся також через втрату товаришів, страждання та загибель знайомих цивільних людей від ворожого насильства та виселення зі своїх земель, що особливо було поширено на Закерзонні.

У розділі підтверджено, що військові умови суттєвим чином впливали на повсякденні практики повстанців та підпільників. Особливо виразно це простежується в екстремальних ситуаціях, коли бойовий стрес був постійним фактором повсякдення. Люди зважувались на вчинки, які неприйнятні за інших умов. У свою чергу, ці обставини вели до деформації нормальної поведінки у нервову, конфліктну тощо.

У третьому розділі «Внутрішньо-психологічний світ повстанців Закерзоння» розглянуто життєво необхідні потреби людини у відпочинку, психологічній розрядці та опорі. У фокусі уваги перебувають практики та уявлення членів ОУН і УПА щодо дозвілля, свят, релігійності та феномену смерті. Проаналізовано взаємодію з місцевим українським цивільним населенням та уявлення повстанців про поляків і євреїв.

У підрозділі 3.1 «Дозвілля та свята в житті учасників визвольного руху» розглянуто практики дозвілля та свят у повстанському побуті та повсякденні. Повстанці та підпільники ОУН і УПА на Закерзонні найчастіше користувались

дозвіллям у період постоїв та зимувань. Відпочинком були різноманітні ігри, змагання, пісні, читання книжок, підпільних журналів, бесіди між собою.

Відтворено внутрішнє сприйняття та переживання святкування учасниками визвольного руху. Повстанці любили відзначати в основному релігійні свята – Великдень, Різдво, Трійцю, Хрещення, що асоціювалися у них з дитинством та домом. Свято дозволяло розслабитись від постійного бойового стресового напруження, а також військової субординації та дисципліни. Іншим видом свят були патріотичні (день Героїв, день Зброї, день проголошення Незалежності, Покрова), які почасти були націоналістичним церемоніалом.

Різнманітні урочистості були додатковим приводом до співпраці та єднання з місцевим населенням, яке зазвичай раділо спільному святкуванню. Особисті свята, як дні народження чи весілля, відзначались доволі рідко. На прикладі повстанських свят простежується її компенсаторна функція, що виражалась у гамуванні незадоволених потреб бійців у харчуванні, емоційній розрядці та радості.

У підрозділі 3.2 «Релігійність та забобонність в уявленнях вояків ОУН і УПА» окреслено відчуття повстанцями релігії, віру у прикмети, забобони. Стверджується, що українські повстанці Закарпаття були людьми релігійними в міру властивих їм культурних кодів. Своєрідна військова релігійність та забобонність з'явилась у них лише після першого «бойового хрещення», зі здобуттям досвіду перебування в межовій ситуації. Окреслено прояви зовнішньої релігійності – польові богослужіння у звичайні дні та під час урочистостей.

Прагнення до символізації власного життя та відчуття сакрального глибоко вкорінені у людську психіку та розкриваються особливо у смертельній небезпеці. Віра в Бога посідала важливе місце у внутрішніх повсякденних практиках повстанців, слугуючи джерелом психологічної впевненості та опорою у суворих реаліях партизанської війни. Прикмети та забобони для вояків поставали часто з новим моторошним сенсом. На прикладах, наведених у спогадах учасників подій – ворожіння, погані сни, предзнаменування, ми бачимо, що прояви відвертої віри у вищі сили чи потойбічні символи закарбувались у їхній пам'яті дуже яскраво та чітко.

Культ героїзму та легітимація смерті є однією з ознак символічного універсуму, який утворює сценарій «правильного життя» та «правильної смерті». Хоч «релігійний націоналізм» в галицькому соціумі остаточно не сформувався, ми чітко бачимо прояви ОУНівської обрядовості з намаганням створити своєрідну націоналістичну ерзац-релігію.

У підрозділі 3.3 «Смерть у повсякденних уявленнях українських повстанців» аналізуються уявлення вояків УПА і підпільників ОУН про смерть. Досліджені поховальні обряди повстанського середовища. Ставлення до смерті, її вшанування та переживання екстремальної межової ситуації вивчено з допомогою джерел особистого походження.

Підтверджено тезу про те, що на війні змінюється уявлення та ставлення до власної смерті, а також смерті соратника та ворога. В українських повстанців до цього додавалися впливи націоналістичної ідеології, у якій смерть у боротьбі

набувала особливого символічного змісту. Могили комбатантів, героїв – борців за волю, були також символом вічного життя у пам'яті живих та нації загалом. Незважаючи на це, втрата побратима, звісно, завжди була болючою. Дуже чітко це артикульовано у випадку смерті такого командира, який сприймався вояками як батько. Ритуали, пов'язані з похоронами, панахидою, вшануванням пам'яті, ретельно виконувались повстанцями з різним масштабом, залежно від ситуації. Таким чином, уся спільнота українського визвольного руху скріплювалася в єдине ціле. Апеляція міфології ОУН до «мертвих, живих і ненароджених» виховувала націю. Досліджено погляди самих учасників визвольного руху про «добру» смерть – від кулі, у відчайдушній боротьбі до останнього набою, та «погану» – у полоні, як вирок за негідний вчинок.

У підрозділі 3.4 *«Стосунки між комбатантами та українським цивільним населенням»* досліджуються своєрідні взаємовідносини між членами ОУН і УПА та українським населенням на Закерзонні у фокусі історії повсякдення. З'ясовано, у яких аспектах зв'язок був вирішальним для повстанців, а у яких важливим для селян, розглянуті конфліктні ситуації. Підпільники намагались організувати життя місцевого населення у різних його сферах та проявах, підтримувати власних симпатиків.

Охарактеризовано образ цивільного у свідомості повстанців. Населення поділяли умовно на симпатиків, вимушено прихильних, або ж тих, хто ставиться до визвольного руху неоднозначно, чи навіть негативно. Як на будь-якій війні, бували випадки, коли комбатанти вчиняли насилля над цивільними. Хоча це явище не було масовим, адже співпраця з людьми була широкою, але все ж мала місце. Вивчено конфліктні ситуації між комбатантами та цивільними людьми, зокрема донощицтво, грубе поводження та насилля, що можна пояснити, наприклад, бойовим стресом й емоційним виснаженням вояків.

У підрозділі 3.5 *«Ставлення учасників визвольного руху до поляків»* досліджено ставлення учасників руху ОУН і УПА на Закерзонні до представників польської національності (як цивільних, так і озброєних) з допомогою контент-аналізу повстанських мемуарів. Подано образ супротивника у свідомості рядового бійця чи підпільника.

Для даного дослідження проаналізовано мемуари та денники 27 осіб – учасників визвольного руху на Закерзонні, які написані або під час подій, або у пізніший час. За одиницю обліку взяте слово «поляк» та похідні від нього: «полька», «полячка», «польський», «польська», «польське», «Польща» тощо. Якщо слово траплялось кілька разів в межах одного контексту, рахували за одну одиницю обліку. Процедура контент-аналізу полягала у виявленні ключових слів у рамках 1–3 речень перед та після одиничної появи символу – назви етносу. Окрім слова «поляк» та похідними від нього учасники руху ОУН і УПА послуговувались іншими назвами до представників польської національності, а саме: «ляхи», «антки», «мазури». Якщо останній радше вважається етнічною групою у складі польської нації, то слово «лях» частіше вживається у негативному чи зневажливому значенні.

Проведення контент-аналізу показало наступні результати. Якщо подивитись на ставлення українських повстанців Закерзоння до поляків, то у відсотковому відношенні ми маємо 43 % нейтральних, 2 % позитивних та 55 % негативних контекстів. Отже, поляки в уявленні націоналістів були супротивниками. Негативні повсякденні та історичні контакти, досвід війни стають дуже частим маркером в описанні поляків повстанцями. Негативні контексти у свою чергу розпадаються на підкатегорії: «ворожість поляків до українців»; «ворожість до поляків»; «маркування ворога»; «контекст конфлікту»; «презирство». Позитивні контексти показали, що, незважаючи на війну, поляки залишалися для повстанців людьми, з якими можна спілкуватись, торгувати і навіть проводити дозвілля.

У підрозділі 3.6 «Ставлення учасників визвольного руху до євреїв» досліджуються ментальні стереотипи учасників руху ОУН і УПА щодо представників єврейської національності. Ставлення варіювалось в залежності від позиції представника іншої національності до українців. Повстанцями і підпільниками євреї трактувались майже однаково: часто як негативно, так і позитивно. Загальна кількість згадувань євреїв у мемуарах повстанців невелика порівняно з поляками чи росіянами. Наведена кількість згадок євреїв у всьому опрацьованому джерельному масиві – 217. Водночас поляки та росіяни окремим автором можуть згадуватись кількаторазів. Причина такого перекосу очевидна – євреї на момент боротьби УПА на Закерзонні вже були майже винищені нацистами.

Виявлено, що внутрішнє ставлення повстанців до євреїв було загалом нейтральним. У статистичній площині ставлення повстанців до євреїв було у 70 % випадків нейтральним, 16 % – негативне та 14 % – позитивне. Відповідно позитивні та негативні згадки у мемуарах повстанців зустрічаються майже з однаковою частотою. Зроблено висновок, що євреї не були супротивником для ОУН і УПА, а радше сприймалися на побутовому рівні як «інакші».

Якщо подивитись у розрізі категорій, то більшість негативних контекстів пов'язані з випадками, коли євреї виступали на боці головних супротивників українців – польських чи радянських. Відверто ворожа постава повстанців до євреїв була доволі рідкою і радше пов'язана з національними стереотипами. Те саме можна сказати про контексти, які проходять у площині маркування євреїв як «інакших». Самі розмовні фрази серед українців «як жид», «по-єврейські» позначають щось неправильне, не таке як слід. Аналізуючи позитивне ставлення, варто відзначити, що євреї часто визначаються повстанцями як розумні, кмітливі люди, ефективні у будь-якій справі, за яку беруться. Євреї-лікарі трактуються як невід'ємна частина повстанського середовища.

Отже, уявлення комбатантів змінювалися на війні. Ставлення до смерті та релігійності було для вояків особистою справою, але простежуються спільні риси – потреби у знаходженні психологічної опори в екстремальних умовах війни. Небезпека межової ситуації та страх смерті сильно впливали на психіку комбатантів.

ВИСНОВКИ

Дослідження показало, що екстремальні умови війни суттєвим чином впливають на повсякденні практики вояків партизанських військових формувань. Дійсність і побут війни, постійний стан бойового стресу накладали свій відбиток на світосприйняття комбатантів.

- Повсякдення партизанських формувань знайшло лише епізодичне висвітлення в історіографії. Те саме стосується і більш вузької проблеми – повсякденного життя учасників ОУН і УПА, яке також не вивчалось істориками цілісно. Представлений джерельний комплекс, на основі якого проводилось дослідження – неопубліковані та опубліковані документальні джерела і широкий масив наративів. Саме наративні джерела стали найбільш інформативними з огляду на тему дисертації.

- Повстанці на Закерзонні отримували харчі переважно завдяки роботі підпільної мережі ОУН, яка, у свою чергу, покладалась на місцеве населення, від якого одержувала основний ресурс. Українські партизани часто відчували гостру нестачу провіанту і змушені були використовувати лісові харчі або залучати до раціону непридатні до споживання продукти. Виявлено, що кількарічне перебування на підпільній війні змінювало ставлення до їжі як такої, зміщувало особисті смаки, коли перед учасниками війни поставала проблема з'їсти будь-що для втамування голоду.

- Одяг був менш доступним ресурсом, ніж харчі і потрібні речі вояки здобували у боях чи від полонених. Підпілля налагоджувало власне виробництво одностроїв, або, при можливості, купувало одяг у населених пунктах. За відсутності цих джерел повстанці конфіскували одяг у місцевих жителів. Обмеженість у матеріальних ресурсах та спільна боротьба створювали особливе вояцьке побратимство, важливе для виживання – коли можна було обмінятись одягом чи отримати по кілька ложок польової страви на кожного вояка зі спільної миски.

- Вояки сотень УПА та підпільники боївки ОУН використовували різні типи житла. У зимову пору повстанці УПА переважно намагались зробити лісовий табір. Постій у прихильному селі був для стрільців певного роду відпочинком. Підпільники переважно перебували у хатах, хоч і виходили на територію для виконання завдання. Вони загалом мали кращі умови життя та харчування. Крайньою необхідністю комбатанти Закерзоння вважали життя у криївці, у якій було важко жити не стільки фізично, скільки психологічно.

- Усі описані складні матеріальні обставини накладали свій відбиток на здоров'я вояків. Партизанам зазвичай було складно проводити регулярні гігієнічні процедури, прати та змінювати одяг, тому серед них були поширені проблеми, спільні з іншими арміями, – педикульоз, різноманітні інфекційні хвороби. Повстанські умови боротьби спричиняли іноді досить жорстке ставлення до поранень і хвороб, особливо венеричних. Поранені та медперсонал мусили перебувати в підземних конспіративних криївках і лише сподіватись, що вороже військо не дізнається про них.

- Головним відволікаючим від суворих буднів фактором були радісні миті різноманітних свят, особливо великих релігійних, які прості вояки дуже любили. З їх допомогою відбувалась своєрідна психологічна розрядка, важлива для виживання на війні. Більш формально сприймалися свята, передбачені націоналістичною ідеологією.

- Через постійне перебування в екстремальних умовах в українських комбатантів підвищувалась потреба у внутрішньо-психологічній підтримці. Це приводило до посилення побутової релігійності, віри у Боже заступництво, допомогу та присутність Вищих сил. Страх, непевність у завтрашньому дні, максимальне психологічне та нервово перенапруження на війні викликали у вояків погані передчуття, віру у прикмети, забобони.

- Підпільно-повстанське середовище виробило власну своєрідну повсякденну практику ставлення до смерті. Смерть не тільки щодня оточувала комбатанта на війні, але й ставала символічною жертвою спільній ідеї боротьби за визволення нації. Націоналістична ідеологія тут відігравала формуючу роль – загибель на війні за незалежність уявлялась героїчним, ледь не сакральним вчинком – убитий продовжував жити у пантеоні борців за волю нації. Відповідними були й церемоніали пам'яті та вшанування загиблих.

- Досліджена взаємодія з цивільними, без яких майже неможливою була партизанська діяльність та виживання. Воїни УПА загалом приязно ставились до цивільних українців, адже більшість членів сотень самі походили із закерзонських сіл. Селяни допомагали партизанам матеріально, симпатизували їм, переховували у разі небезпеки, були цивільною розвідкою тощо. Водночас зафіксовано певну зверхність комбатантів до некомбатантів. На мікроісторичному рівні ми побачили, що відносини між комбатантами та цивільними не завжди були безхмарними. Владою, яку давала зброя, часто зловживали навіть до прихильних селян.

- Поляки сприймалися українськими партизанами Закерзоння у цілому як супротивники та вороги. Образ ворога-поляка в уявленні повстанців мав такі складові: брутальність і насильство поляків до українців, ворожість «у відповідь» від повстанців, презирство до поляків як до вояків та загальне маркування поляка як «ворога» – окупанта і злочинця, якому не можна довіряти. Хоч і дуже рідко, позитивна характеристика поляків траплялась тоді, коли вони виявляли симпатію, людяність до українців, а головне, виступали проти основного ворога руху ОУН і УПА – більшовиків. Час від часу в спогадах ми бачимо нормальні відносини повстанців і цивільних поляків, як колишніх сусідів чи родичів.

- Часом поширена в літературі думка про ворожість українських націоналістів до євреїв є загалом стереотипною та хибною. До них у переважній більшості випадків повстанці Закерзоння ставилися нейтрально. В уявленнях повстанців представники єврейської національності радше маркуються як «чужі» і досить, рідко, як вороги, – лише у прямому зв'язку з більшовиками.

- Екстремальні умови спричиняли не тільки фізичні хвороби, але також були впливовими чинниками стресу та психічних розладів. Надзвичайним ставало саме партизанське життя, яке робило інакшими звички, повсякденні практики та уявлення вояків. Їх внутрішнє ставлення до оточуючого світу та його феноменів

трансформувалось від перебування у постійному бойовому стресі. Це накладало зміну й на повсякденні практики. Підвищувалась нервовість та агресивність комбатантів, що виявлялись у конфліктних ситуаціях із цивільними, – як українцями, так і представниками інших націй. Війна, дії супротивника та вплив бойового стресу збільшували ступінь ворожості та ненависті до ворога – поляка і більшовика. Тривале перебування у межовій ситуації робило саме сприйняття життя чорно-білим, здебільшого призводило до поділу людей на «своїх» і «ворогів», майже без можливості інших варіантів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях України

1. Прокопов В. Матеріальний аспект повсякденного життя учасників руху ОУН та УПА на Закерзонні (1943–1947 рр.). *Гуманітарний журнал*. Дніпропетровськ. 2015. № 3–4. С. 127–138.
2. Прокопов В. Дозвілля та свята учасників УПА та ОУН на Закерзонні 1943–1947 рр. *Вісник Дніпровського ун-ту. Серія: Історія та археологія*. Дніпро. 2017. Т. 25. № 1. С. 88–95.
3. Прокопов В. Хвороби та їх лікування в житті українських повстанців Закерзоння (1944–1947 рр.). *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Посвіт. 2017. № 5. С. 184–190.
4. Прокопов В. Релігійність та забобонність в українському повстанському середовищі Закерзоння (1943–1947 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея». 2018. Вип. 136(9). С. 60–65.
5. Прокопов В. Смерть в уявленнях та практиках українських повстанців Закерзоння (1943–1947 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ. 2018. № 50. С. 229–237.
6. Прокопов В. Ставлення українських повстанців Закерзоння до євреїв: контент-аналіз мемуарних джерел. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич: Посвіт. Спеціальний випуск. 2018. № 3. С. 318–325.

Публікації у зарубіжних періодичних спеціалізованих виданнях

7. Прокопов В. Бойові поранення українських повстанців Закерзоння та їх лікування (1943–1947 рр.). *East European Scientific Journal*. 2018. № 10(38). Part 3. Pp. 17–24.

Статті в інших наукових виданнях та матеріали наукових конференцій

8. Прокопов В. Василь Галаса та Марія Савчин: гендерні особливості сприйняття підпільної боротьби ОУН. *Український визвольний рух*. Львів: Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; ЦДВР. 2013. № 18. С. 209–227.
9. Прокопов В. Дозвілля та свята вояків УПА та ОУН на Закерзонні 1943–1947 рр. (тези). *Український визвольний рух 20–50-х років ХХ ст.: ідея державності та її реалізація. Доповіді і повідомлення міжнародної наукової конференції 29–30 червня 2016 р., м. Київ*. К.: КНУ. 2016. С. 125–126.

10. Прокопов В. Гігієна у повсякденному житті українських повстанців Закерзоння (1944–1947 рр.). *Українська нація у боротьбі за збереження ідентичності й відродження державності (1917–2017 рр.). До 100-річчя УНР Зб. наук. праць: матеріали на допомогу викладачам, вчителям, студентам й учням вузів і шкіл.* Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2017. № 7. С. 171–177.

11. Прокопов В. Мемуари як джерело вивчення повсякдення учасників українського визвольного руху на Закерзонні (1943–1947 рр.). *Історичні етюди: зб. наук. пр.* Під ред. С. Світленка. Дніпро. 2017. № 5. С. 91–94.

12. Прокопов В. Відносини між українським населенням та українським повстанським рухом на Закерзонні 1943–1947 рр. *Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмищини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр. Зб. Наук. Праць.* Львів: Левада. 2018. С. 101–108.

13. Прокопов В. Економіка воєнного часу: досвід підпілля Закерзоння (1943–1947 рр.). *Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ, 12–13 жовтня 2018 р.* Наук. ред. О. Сич. Івано-Франківськ: Лілея НВ. 2018. С. 219–229.

АНОТАЦІЯ

Прокопов В. Ю. «Повсякденне життя членів ОУН та вояків УПА на Закерзонні (1943–1947 рр.)». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. – Дніпро, 2019.

У дисертації розглядається повсякденне життя учасників руху ОУН і УПА на Закерзонні. На основі широкого масиву джерел досліджено вплив воєнного повсякдення на практики та уявлення комбатантів. Простежено, що матеріальні умови, які переходили почасти в екстремальні, суттєвим чином впливають на повсякденні практики виживання вояків партизанських військових формувань. Автор доводить, що постійна бойова стресова ситуація підвищувала відчуття релігійності та забобонності серед вояків. Проаналізовані уявлення повстанців про смерть, які формувались під впливом реалій війни та націоналістичної ідеології.

Автор дійшов висновку, що переважна частина матеріального забезпечення руху ОУН і УПА на Закерзонні залежала від місцевого населення – в першу чергу українського. Цивільні українці, незважаючи на конфліктні ситуації з комбатантами, загалом підтримували партизанський рух й допомагали харчами, житлом, одягом тощо. Уперше в історіографії досліджено ставлення членів ОУН і вояків УПА до поляків та євреїв за допомогою контент-аналізу мемуарів. З'ясовано, що позитивне та негативне ставлення повстанців Закерзоння до євреїв було приблизно рівним. Натомість поляки вважались переважно супротивниками, і лише незначна частина згадок про них у спогадах є позитивною.

Ключові слова: ОУН, УПА, Закерзоння, історія повсякдення, воєнно-історична антропологія, підпілля, повстанці, Польща, контент-аналіз.

АННОТАЦИЯ

Прокопов В. Ю. «Повседневная жизнь членов ОУН и воинов УПА на Закерзонье (1943–1947 гг.)». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. – Днепро, 2019.

В диссертации рассматривается повседневная жизнь участников движения ОУН и УПА на Закерзонье. На основе широкого массива источников исследовано влияние военных будней на опыт и представления комбатантов. Изучено, что материальные условия, которые переходили иногда в экстремальные, существенным образом влияют на повседневные практики выживания воинов партизанских военных формирований. Автор показывает, что постоянная боевая стрессовая ситуация повышала ощущение религиозности и суеверия среди солдат. Проанализированы представления повстанцев о смерти, которые формировались под влиянием реалий войны и националистической идеологии.

Автор приходит к выводу, что большая часть материального обеспечения движения ОУН и УПА на Закерзонье зависела от местного населения – в первую очередь украинского. Гражданские украинцы, несмотря на конфликтные ситуации с комбатантами, в общем поддерживали партизанское движение и помогали продуктами, жильем, одеждой и тому подобное. Автор впервые в историографии исследовал отношение повстанцев к полякам и евреям с помощью контент-анализа мемуаров. Было обнаружено, что положительное и отрицательное отношение к евреям было пропорционально равным. Зато поляки считались преимущественно противниками, и лишь незначительная часть упоминаний о них в воспоминаниях является положительной.

Ключевые слова: ОУН, УПА, Закерзонье, история повседневности, военно-историческая антропология, подполье, повстанцы, Польша, контент-анализ.

SUMMARY

Prokopov V. Yu. «Everyday life of members of the OUN and UIA soldiers in Zakerzonnia (1943–1947)». – The Thesis on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate of history science degree in speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Oles Honchar Dnipro National University. – Dnipro, 2019.

The thesis on the everyday life of the Ukrainian Insurgent Army and the Organization of Ukrainian Nationalists (UIA, OUN) is still the unknown constituent of liberation movement history. It concerns especially Zakerzonnia that was the Ukrainian ethnical territory, currently situated within the territory of Poland. The thesis is written using methods of military-historical anthropology. Historical anthropology is related to the existential problems of man, because it contains and takes into account the world of individual experiences and actions. It is stressed that human psychology in the war changes and acquires new features. A review of historiography and historical sources are represented also. It showed that this topic is mainly studied descriptively and in a popular

science format. The dissertation is based on wide base on sources mostly personal origin. There are a lot of memories and diaries of the UIA's companies they have high cognitive value. A large number of documentary sources of the OUN and UIA documents from Zakerzonnia was used in the work. Soviet and Polish sources are more concerned with the description of Ukrainian guerrillas on the side and complement the picture of the insurgent everyday life.

The author comes to the conclusion that most of the material support of the OUN and UIA movement in Zakerzonnia depended on the local population – primarily the Ukrainian one. Interaction between combatants and civilians was explored. Without it guerrilla activity and survival were almost impossible. Civil Ukrainians, in spite of conflicts with combatants, generally supported the partisan movement and helped with food, housing, clothing, etc.

The hygienic conditions and its problems of the participants of the liberation movement in Zakerzonnia were studied in the thesis. The diseases and injuries of the insurgents are scrutinized also. There is an analysis of illnesses and combat wounds in the conditions of guerrilla war, as well as cases of physical and mental exhaustion and apathy. The problems of life of doctors and paramedics in Zakerzonnia are outlined. The author describes how the Ukrainian combatants tried to treat and maintain health.

The thesis deals with holidays and free time of participants of the movement of the OUN and the UIA within the territory of Zakerzonnia. It is stressed that Ukrainian insurgents had small choice of free time. The thesis explores the contexts in which the soldiers turned to higher forces and showed their faith. The strengths of the manifestations of superstitions in the conditions of the guerrilla warfare are revealed also. There is the investigation of mental attitude toward death. In the context of historical anthropology, the daily practices of burial and honoring fallen soldiers are analyzed. It is scrutinized how Ukrainian insurgents behaved with dead soldiers in particular conditions of guerrilla warfare.

For the first time in historiography, the author investigated the attitude of insurgents towards Poles and Jews using content analysis of memoirs. It can be argued that the internal attitude of members of the OUN and UIA to the Jews was generally neutral. It was found that positive and negative attitudes toward Jews were proportionally equal. But the Poles were considered mainly opponents, and only a small part of the references to Poles in the memoirs is positive.

It is emphasized that extreme conditions of war significantly affect the daily survival practices of guerrilla soldiers. The study of human survival practices in the extreme conditions of guerrilla warfare has reproduced the image of everyday life and the psychology of an ordinary member of the OUN underground or a soldier of the UPA. The reality and the way of life on the war, the constant state of combat stress influenced on the worldview of combatants – the perception of life became black and white, for the most part led to the division of people into "yours" and "enemies", without alternatives.

Key words: UIA, OUN, Zakerzonnia, everyday life, underground, rebels, insurgents, Poland, war-historical anthropology, content-analysis.

Підписано до друку 14.11.2019 р. Формат 60x90/16.
Папір офсет. Ризографія. Ум. друк. арк. 0,9.
Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. №894
Віддруковано в «Поліграфцентрі» ФО-П Кучугурний Ю.М.,
свідоцтво про державну реєстрацію №2 224 000 0000 073863,
м. Дніпро, вул. Воскресенська, 11, 49000,
Тел.: (056) 735-50-08